

Факултет Православни богословски

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

(Број захтева)

Веће научних области друштвено-
хуманистичких наука

(Назив већа научне области коме се захтев
упућује)

(Датум)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на одлуку о прихватању теме докторске дисертације и о одређивању ментора

Молимо да, сходно члану 47. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду ("Гласник Универзитета", број 186/15-пречишћени текст и 189/16), дате сагласност на одлуку о прихватању теме докторске дисертације:

„Активно учествовање верног народа у богослужбено-празничном животу Српске православне Цркве од 1990-2010.године, литургичко-теолошка анализа резултата емпиријских истраживања и штампаних медија у наведеном периоду“

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ теологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Марина (Стојадин) Табаковић

2. Претходно образовање (назив и седиште факултета, студијски програм):

УБ ПБФ, теолошки мастер програм

3. Година завршетка

претходног нивоа студија: 2016.

2016.

4. Година уписа на докторске студије:

5. Назив студијског програма
докторских студија:

теологија

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ:

Име и презиме ментора: др Владимир Вукашиновић

Звање: редовни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. Литургическое возрождение в XX веке: История и богословские идеи литургического движения в Католической Церкви и их взаимоотношение с литургической жизнью Православной Церкви, Москва, 2005.
2. Liturgical Renewal in the 20th Century, Eastern Christian Publications, Fairfax, VA, www.ecpubs.com, ISBN: 1-892278-95-2.
3. Confrontation of Liturgical Theologies in Translations of Holy Liturgies into Serbian Language in the 20th Century, Bogoslovski vestnik, letnik 70, 1, Ljubljana 2010, 17-24.
4. Православна Црква и савремени лаицитети - дијалог, Bogoslovski vestnik, letnik 72, 4, Ljubljana 2012, 521-532.
5. The Orthodox Church and Sacrosanctum Concillium, Bogoslovski vestnik, letnik 73, 2, Ljubljana 2013, 251-259.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће факултета

(назив надлежног тела факултета)

на седници одржаној 27.12.2018. размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације јер садржи оригиналну идеју и да је од значаја за развој науке, примену њених резултата, односно развој научне мисли уопште.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

- Прилог
1. Одлука Наставно-научног већа о прихватању теме и одређивању ментора
 2. Извештај Комисије о оцени научне заснованости теме докторске дисертације

Напомена: Факултет доставља Универзитету захтев са прилозима у електронској форми и у једном писаном примерку за архиву Универзитета

На основу чл. 28. и чл. 65. Статута Православног Богословског факултета, Научно-наставно веће Факултета на својој 3. Седници у школској 2018/2019, одржаној 27.12.2018. године, донело је следећу

Веће доноси
ОДЛУКУ

1. Прихвата се извештај Комисије за одобрење теме докторске дисертације **Марине Табаковић** под насловом "Активно учествовање верног народа у богослужбено-празничном животу Српске православне Цркве од 1990-2010.године, литургичко-теолошка анализа резултата емпиријских истраживања и штампаних медија у наведеном периоду" у саставу: **др Ненад Милошевић**, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; **др Зоран Крстић**, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду ; **др Растко Јовић**, доцент Православног богословског факултета Универзитета у Београду.

2. Задужује се Служба за студентска питања Факултета да предметни извештај са предлогом и потребном документацијом достави Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Кандидаткиња је предала Већу пријаву за израду докторске дисертације.

Веће Факултета оформило је сходно актима факултета комисију за одобрење теме докторске дисертације. Комисија је у благовременом року поднела извештај Већу Факултета.

По разматрању поднетог извештаја, Наставно-научно веће Православног Богословског факултета Универзитета у Београду, донело је одлуку као у диспозитиву.

Доставити:

- Именованом
- Већу научне области УБ
- У досије
- Архиви

Епископ проф. др Игнатије Мидић
декан

- ## Прилози:

- Образложење teme (naučna oblast iz koje je tema, predmet naučnog istraživanja, osnovne hipoteze, cilj istraživanja i očekivane rezultate, metode istraživanja i spisak stručne literature koja ће se koristiti)
- Biografija kandidata
- Bibliografija kandidata
- Izjava da predloženu temu kandidat nije prijavljivao na drugoj visokoškolskoj ustanovi u zemlji ili inostranstvu
- Mišljenje odgovarajućih etičkih komiteta o etičkim aspektima istraživanja, ukoliko je predviđeno posebnim propisima

Подносилац изјаве

M. Masakobu

Прилог бр. 1 уз образложење предлога теме докторске дисертације:

КРАТКА БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Марина Табаковић: рођена је у Ваљеву. Основне студије (смер: *општа теологија*), као и мастер студије (*литургичко – правни модул*) завршила је на Православном богословском факултету. Докторске студије на истоименом факултету уписује 2016/2017. године.

Научна област истраживања: савремени токови литургијског богословља, социологија религије.

Предлог теме докторске дисертације:

Активно учествовање верног народа у богослужбено – празничном животу Српске православне Цркве од 1990-2010. године, литургичко – теолошка анализа резултата емпиријских истраживања и штампаних медија у наведеном периоду

Објављен научни рад:

- *Литургијска и доктринарна функција иконе и савремена црквена стварност,* у: „Теолошки погледи“ версконаучни часопис, година XLIX, бр. 3, Београд: Свети Архијерејски Синод Српске православне Цркве, 2016, стр. 547-566.

Прилог бр. 2:

Православни богословски факултет

Универзитет у Београду

Мије Ковачевића 11 Б, 11060 Београд

Република Србија

Изјава кандидата

Под пуном одговорношћу, изјављујем да:

Предлог теме докторске дисертације, која гласи: *„Активно учествовање верног народа у богослужбено – празничном животу Српске православне Цркве од 1990-2010. године, литургичко – теолошка анализа резултата емпиријских истраживања и штампаних медија у наведеном периоду“*, нисам пријавила на другој високошколској установи у земљи или иностранству.

у Београду
17.09.2018. године

Кандидат:
M. Titasakovic

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

Образложење предлога теме докторске дисертације

Област истраживања: *савремени токови литургијског богословља*

Предлог наслова докторске дисертације: *Активно учествовање верног народа у богослужбено – празничном животу Српске православне Цркве од 1990-2010. године, литургичко – теолошка анализа резултата емпиријских истраживања и штампаних медија у наведеном периоду*

МЕНТОР:

Владимир Вукашиновић, ред. проф.

КАНДИДАТ:

Марина Табаковић, 16/3006

Београд, 2018. год.

Уводне напомене – предмет истраживања и референтни оквир

Предметни опсег научног истраживања у овој докторској дисертацији јесте, *активно учествовање верног народа у богослужбено – празничном животу Српске православне Цркве од 1990-2010. године, литургијско – теолошка анализа резултата емпиријских истраживања и штампаних медија у наведеном периоду*. Актуелност овог рада, у свом ширем смислу, очитује се у неопходном литургијском и богословском сагледавању проблема вере у постмодерном добу. Ово питање представља једно од најсложенијих изазова пред којим се може наћи савремени човек.

Будући да наша теза сублимира у себи *теоријско – емпиријске елементе*, наш задатак ће бити да оригиналном концептуализацијом покушамо да решимо поменуте конкретне проблеме, полазећи од неког теоријског оквира, користећи се одређеним методологијама (о којима ће касније бити речи). Иако тема споља гледано, добрим делом задире у сферу социолошких и општих религијских истраживања, она је овде обрађивана из литургијско – пастирске перспективе, са циљем да њени резултати допринесу правилнијем и реалнијем сагледавању садашњег стања молитвеног живота верника у Цркви, као и узајамном односу медија и Цркве. Овакво истраживање, требало би да помогне при доношењу исправних закључака о самој природи таквих феномена и њиховом евентуалном исправљању. Студија ће се састојати из две велике тематске целине. Прве, која ће се бавити тематиком опште религиозности, и друге, каузалним односом Цркве и медија.

Да бисмо разумели савремено стање у литургијском животу СПЦ, неопходно је да се вратимо у историју и објаснимо терминологију *појма активног учествовања и феномена литургијске обнове*. Литургијски покрет се најчешће посматра на основу свог циља, а то је обнављање активног учествовања верног народа у богослужењу Цркве. То учествовање треба да буде активно, са разумевањем и плодно.¹ Основно питање је било како приволети верни народ да у јавним и заједничким молитвама и богослужењима

¹ В. Вукашиновић, *Литургијска обнова у XX веку*, Београд – Нови Сад – Вршац: Богословски факултет СПЦ, БЕСЕДА, ФИДЕБ, 2001, 7.

Цркве, активно и са разумевањем учествују и како га оспособити да у њима пронађе израз религиозности и створе такав осећај братства и заједничког живота, који хришћанску веру може да учини живим сведоком света и обнављајућом силом у друштву.²

Најсавршенији вид активног учествовања верних у богослужењу, односно сам циљ њиховог учествовања, светопричасно је сједињење са Богом и другим људима. Зато је најтрагичнија последица маргинализације лаика у литургијском животу, односно смањење њиховог активног учествовања, било управо опадање праксе редовог причешћивања.³ Литургијски покрет је припремио плодно тло за спровођење литургијске реформе до које је дошло са *Другим ватиканским концилом*. Различити аутори најчешће деле мишљење да је Концил у своју реформу уградио најзначајнија достигнућа и идеје литургијског покрета.⁴

Опште је мишљење да литургијска обнова није започела Другим ватиканским концилом. Њој су претходили многи богословско – научни радови и пастирски експерименти. Стога се конституција *Sacrosanctum Concilium*, сматра својеврсним печатом потврде, који је на главне резултате литургијског покрета ставио највиши ауторитет у Цркви.⁵ Мисао водиља реформе јесте активно учествовање верника у богослужбеном животу Цркве. Конституција на самом почетку обрађује природу Свете Литургије и њену важност у животу Цркве.

Са падом комунизма 1989. године (у Југославији са процесом распада државе), наново су се отворила питања религије, а самим тим и односа државе према Цркви. Од раних деведесетих година прошлог века, уз период транзиције, долази до активнијег учешћа верника у Цркви.

Ради бољег и прегледнијег разумевања саме теме, сада ћемо дати генерални осврт на саму природу Цркве као духовне установе, са перманентним настојањима усмереним ка обнови богослужбено – празничног живота, односно ка његовом поновном стављању на средишње место у делању Цркве и њеном посланству у свету. Мотиви за покретање

² Исто, 8.

³ Исто, 80.

⁴ Исто, 87.

⁵ Исто, 88-89.

литургијске обнове превасходно су пастирски, дакле, они имају за циљ прилагођавање богослужбеног живота Цркве савременим условима и потребама, у циљу духовне добробити и узрастања верних. Сходно томе, у оваквим околностима, све су изразитија залагања за активизацију учешћа верника, између осталог и помоћу медија.

Полазимо од основне претпоставке, да религија у животу савремене цивилизације, несумњиво има веома релевантну улогу – далеко значајнију, него што је то донедавно било очекивано. Било да имамо на уму колективне или индивидуалне идентитетске праксе обојене различитим верским схватањима, или да говоримо о нарастајућим проблемима одржања принципа секуларности унутар модерних држава, феномен повратка вери и Цркви, отворио је низ питања и дилема везаних за идеолошке и духовне темеље постмодерног света.

Једно од тих питања, свакако је везано за природу нове религиозности, питање на које ни данас не можемо дати јединствен и недвосмислен одговор. Повратак вери се у појединим деловима света различито манифестовао, рефлектујући локалне, историјске, друштвене и културне специфичности, али и вредносни вакуум, посебно изражен у бившим комунистичким земљама.

Овом се проблему приступа на два начина. Постоје две стране у оквиру наше Цркве. Једна, која сматра да криза или проблем не постоји. Често се наводе подаци попут бројности људи који долазе у Цркву. Главни аргументи су: недељом и празником су Цркве пуне, људи прослављају славу, имамо веронауку у школама, као могућност да придобијемо нове чланове Цркве кроз верску наставу. Рекли бисмо, имамо ситуацију која је далеко од проблема.

Са друге стране, постоји незадовољство унутар саме Цркве постојећом ситуацијом. Свака дубља анализа овог чињеничног стања, могла би да покаже да је испод те видљиве површине, једна забрињавајућа ситуација. Процентуално гледано, у поређењу са бројем становника и бројем цркава које се посећују, тај проценат је веома низак.

Индивидуално духовно трагање, које је у једном свом значајном сегменту и мистично, представља и данас извориште верских покрета и феномена. Све поменуто, нужно нас уводи у проблематику новог или поновног, квалитативног преиспитивања тог

унутрашњег, индивидуалног искуства. Да ли је и на који начин човек данашњице истински (активни) верник, и да ли се и по чему разликује његово мистично искуство од истог искуства човека премодерног друштва? Да ли савремени човек „бежи“ у религију услед унутрашњих принуда изазваних празноверицама и магијским односом према богослужењу, или његов однос почива на чврстој вери?

Ова питања већ сугеришу да би се основне дистинктивне карактеристике у означавању различитих облика религиозности са којима се данас сусрећемо, могле издвојити вера и њени домети – Црква као мистично искуство постаје рационалан и оперативан садржај, којим су испуњени и обојени сви сегменти људског живота. Може се претпоставити да бисмо, следећи овај правац дошли до закључка о веома малом броју религиозних људи данас. Црквена стварност, рекло би се, није тако једноставна и једнозначна. Под овим подразумевамо да, религиозност и активно учествовање у богослужбено – празничном животу Цркве, укључује широк и динамичан дијапазон појава, односа, мишљења и понашања, што ћемо и покушати да покажемо у раду. Одговор на постављена питања, захтева дубљу анализу генезе постојећег стања.

Неупитно је да је, хришћанска свест код многих одавно изгубила своју литургијску (светотајинску) пуноћу и смисленост. Данас, под утицајем потрошачког друштва додатно је сведена на својеврсну листу потреба, чак и уколико је везана за присуство на Светој Литургији. Овде је реч о питању идентитета, јер је хришћанин онај човек који темељ свога бића свецело проналази у Христу и безрезервној, живој и аутентичној припадности Њему. Управо та припадност нас доводи до Свете Литургије као посебне службе над службама, са обзиром да се њоме Христос у Светој тајни Причешћа реално даје вернима и истовремено их за живот вечни уткива у Своје сопствено Тело (Цркву).

Такође, молитвена сфера је на посебно јаком удару. Не само да је све мање простора за одређен временски интервал посвећен молитви, већ и то мало посвећеног времена бива споља деградирано. Рекло би се да данас имамо проблем непостојања молитвено освећеног простора и на првом месту морамо пронаћи начин да освојимо тај сегмент. Конзумеризам, индивидуализам и релативизација система вредности, рефлектовали су се и на духовни живот и створили неке нове облике манифестовања религиозности. Ово питање није важно само за активне вернике, као одговорне хришћане,

него и за друштво у целини, које је формирано на хришћанској култури, традицији и вредностима, како би се створила здрава литургијска динамика.

У светлу предочених изазова, најзначајнији и можда најпровокативнији део ове студије представља идентификовање и критичка валоризација ставова верника Српске православне Цркве. *Примарни предмет истраживања* јесу ставови према различитим сегментима богослужбеног живота: *односу према Светој Литургији, молитви, односу према Светој тајни Причешћа, Исповести и Покајању, посту.*

Овако осмишљен концепт представља покушај да се продубе и прошире перспективе научних сагледавања различитих феномена вере у савременом друштву, као и да се представе неки мање познати феномени из области савремених религијских испољавања. Директно проистиче, да се сврха рада огледа и у аутентичном сведочанству о поменутих различитим ставовима верника у нашој црквеној јавности. Настојаћемо да утврдимо каква је рецепција богослужбеног израза у данашњем поколењу верника СПЦ, тачније, да на основу идентификације система ставова прогнозирамо да ли се у догледној будућности може рачунати на литургијску обнову.

За потребе научног истраживања је конципиран инструмент у облику *упитника*. При сакупљању *квантитативних података*, биће коришћена, пре свега, *стратегија анкетирања*. Дакле, у емпиријском делу рада ћемо дати анализу прикупљених анкетних одговора репрезентативног корпуса испитаника. При оваквом одређењу проблемске сфере, неопходно је да комбинујемо више индикатора, односно показатеља. Планирано је да анкета буде састављена, тако да садржи питања отвореног и затвореног типа. Упитник ће бити састављен са намером да се обухвати што шири спектар питања, која се тичу не само опште религиозности, већ и одређених литургијских недоумица.

Идентификација ставова као фундаменталан чинилац, по нашем мишљењу, има пуно оправдање, са обзиром на чињеницу да у осмишљавању ове проблематике најбитнију улогу има пастирска димензија деловања Цркве. Стога, настојимо да прикажемо и критички валоризујемо мишљење чланова Цркве, њихову процену постојећег стања, али и жеље и очекивања у догледној будућности.

Наведени изазови све јасније профилишу да се потреба, мултидисциплинарност и комплексност рада може сагледати из више углова, а првенствено са становишта литургике, социологије религије, као и пастирске психологије. Дакле, *дисциплинарно одређење предмета истраживања* смештено је у област теологије (литургике), али уз снажан утицај многих наука из домена тзв. друштвених наука.

Већ из самог наслова предлога докторске тезе, али и из досадашњег излагања, закључујемо да нам је референтни оквир проблема којим се бавимо, веома широк и отвара многа интересантна питања.

Поред првог дела у коме се говори о проблему личне вере и појединих феномена, у другом, али не мање значајном делу, посебно ћемо анализирати међусобне индикаторе утицаја државе и медија на Цркву, у оним случајевима када они делују као извор информација и као оглашивач. Медији у животу данашњег човека и савременог друштва имају кључну друштвену улогу и снажан утицај, тако да није могуће анализирати и разумети било коју секвенцу живота, уколико се не уважава њихово деловање. Они нису само средства која „преносе“ одређену поруку. Реч је о пионирском покушају да се сагледа и утврди учесталост верских емисија, њиховог садржаја и сврхе текстова у медијима.

Деловање државе у медијској сфери, може се посматрати као кретање у магнетном пољу, у којем један пол чини низ ширих друштвених захтева који нагоне државу да регулише ову област и да у њој Црква активно учествује; док други пол чине подједнако гласни друштвени захтеви да се Црква повуче из медијске сфере. Присуство религије у медијима и приказ човека као бића вере, све више се искорењава из јавног живота.⁶ Темељни узрок описаног стања у нашим медијима, јесу последице дугогодишње комунистичке владавине, последице рата, али и опште тенденције у новинарству. Ова напомена указује на потребу да се размотри још један глобални тренд у постмодерном друштву, а који утиче на однос медија и Цркве.

⁶ Овде долази до сукобљавања Цркве и модерних медија, будући да постоји разилажење у начелима, па се свака страна бори за оно коме је намењена – човек.

О медијима и комуникацији у теолошким круговима расправља се тек у новије време. За потпуније разумевање основних нагласака данашњег промишљања Цркве о медијима, конститутивно је имати у виду процесе, односно културни контекст унутар којег се Црква са медијима сусреће и о њима промишља. Снажан развитак медија, нови начини комуницирања, као и улога коју су медији попримили у животу данашњег друштва и човека, изазов су за Цркву, која је позвана на стално праћење света медија и одговарајуће пастирско деловање.

Један од значајних разлога релативно слабијег занимања за медије лежи и у томе што медији настају унутар друштва које је према хришћанству било равнодушно, или му се отворено противило. Проматрајући овај динамичан однос, уочавамо потребу познавања много ширег контекста, посебно односа Цркве и друштва⁷, као и значења које се медијима придавало у одређеном тренутку. Другим речима, кроз тај здрав дијалог значајне теме из јавности налазе своје место у промишљању Цркве. Да ли се религија може сматрати потпуно одвојеном, изолованом сфером од човека и јавности? Посебан мотив за активну присутност Цркве на овом подручју јесте и чињеница да свет медија представља данас једно од основних антрополошких питања са којима су повезани бројни етички изазови.

У овом истраживању бавићемо се, прво, колико поверење грађани имају у медије и, друго, шта мисле колико објективно црквени медији обавештавају о појединим догађајима из живота Цркве и друштва. Због опсежности истраживања, нећемо анализирати све аспекте медијске делотворности, него ћемо се ограничити на поверење. Особито ћемо упоредити поверење које људи имају у световне и црквене медије.

Начелно гледано, говор о односу Цркве и медија смештамо у говор о мисионарској делатности, али и говор о инкултурацији. У раду ћемо указати у чему се огледа неопходност коришћења система јавне комуникације у овом процесу. Битност употребе медија у преношењу поруке, изложићемо кроз поставку да, медији данас, више него икада,

⁷ Црква има велике могућности деловања због чињенице да је она у друштву присутна на другачији начин у односу на пример, институције на глобалном нивоу, држави. То Цркви пружа потенцијал редовне комуникације у свакодневном животу.

утичу на формирање јавног мњења⁸ (свесно или несвесно), постављајући своју слику свету.

Присуство Цркве у медијима смета и извесним друштвеним структурама, укључујући ту и неке медије, које то присуство доживљавају као угрожавање секуларног друштва. Имају утисак да Црква хоће да се шири, како би доминирала људима и креирала јавни живот у једном искључиво идеолошком и политичком контексту. Равнодушност и релативизам, проблеми су данашњег друштва. Узимајући у обзир нека краћа досадашња истраживања која смо спровели⁹, можемо рекапитулирати, да за већину грађана, секуларизам значи да је вера искључиво приватна ствар и да она мора да се спроводи без видљивих пројава и било каквог утицаја на јавни живот средине којој припадају.

Наведено указује, да је Црква још увек недовољно присутна на подручју медија. Све ово за нас представља изазов, али и позив. Чини се да Црква успева да информише, али остаје питање колико довољно путем медија. Слободно можемо рећи да у погледу медија постоји још много неискоришћеног простора за Цркву, ако узмемо у обзир горућа друштвена питања са којима се суочава са потешкоћама у говору. Црква би требало да (пре)испита своје место и могућности пред медијима, као моћним средствима литургијске обнове.

Анализа садржаја, коју ћемо спровести у нашем раду, може бити опомена, али понајпре постицај за деловање Цркве унутар медија. Црква, уколико је апостолска, не може занемарити апостолско прејемство у погледу начина сведочења. Уопштено

⁸ *О јавном мњењу* у Цркви говоримо у контексту јачања и учвршћивања повезаности међу верницима. Самим тим, дијалог унутар Цркве не ограничава се само на унутар – црквену комуникацију, него требало би имати у виду и комуникацију са светом. Стиче се утисак да је Црква, по том питању, најприсутнија у виду различитих сајтова, форума, ФБ група, аудио – визуелних записа и у другим, различитим online формама, где позива посетиоце да, преко мреже (web), учествују у религијској димензији живота. Литургија, молитва, обреди се спајају у електронском простору (e – space), који функционише као Црква. Покретање едукацијских акција и сусрета, семинара, часописа web страница са верским садржајем, представљају оруђа у изградњи литургијске обнове и активизације верника.

⁹ Самостални истраживачки радови спроведени у мастер раду, као и у оквиру појединих испита на првој години докторских студија.

говорећи, са обзиром на наше просторе, донете су квалитетне смернице за пастирску активност у погледу медија. Но, чини се да оне још нису потпуно заживеле код нас. Одговорност за теолошка промишљања је што већа, због тога што се готово свакодневно јављају нови начини комуникације, а са њима и нове могућности преношења Радосне вести. Са друге стране, Црква својом поруком треба много да ради на томе да буде присутна у медијима, како би се чула и како би слика о њој била што позитивнија.

У оквиру нашег излагања о кризи медија, конститутивно је уочавање да су медији постали конкуренција религији. Они су преузели у великој мери улогу коју је до сада у друштву имала религија. То стање не може теологе оставити равнодушним.¹⁰ Поставља се питање, до које мере је ова идеја о јединственој конверзацији реална? Притом, требало би подсетити, на то да је однос Цркве и модерних медија у трајној кризи, откад су се они појавили.

Летимичним прегледом штампе¹¹, експлицитно видимо да медији доводе у питање црквено учење и морал, убацују се на њено подручје, критикују њено деловање¹², што све

¹⁰ Очигледно се, дакле, може говорити о кризи медија у данашњем друштву, јер је раскорак између стварнога стања и онога како би требало бити, превелик. Медији су данас постали прворазредни конкуренти у осмишљавању људскога живота што га пружа Црква. Слобода медија је, тако, са времена на време постала све већа. Не постоји нешто што се човеку не може, не сме или не препоручава представити или приказати, јер је он сам циљ. Најбољи пример су нам тематика садржаја и вредносни обрасци, који се пласирају на појединим телевизијама, све мање цензурисани (емисије, ријалити), потпуно деградирајуће утичу на човека данашњице.

¹¹ Видети опширну студију у III тома: *Српска православна Црква у штампаним медијима 2003-2013*, Београд: Институт за културу сакралног МОНС ХЕМУС, 2014.

¹² *Мешање Цркве у политику, заосталост и национализам, живот клира на „високој нози“*, само су неке од омиљених тема хроничара црквеног живота (Илић 2017: „Клерикализација у земљи православних атеиста“ IntRes). Посматрајући објективно, чини се да ни једна, ни друга страна не постижу много критиком постојећег стања, које понекад подсећа на борбу са ветрењачама. Често можемо чути импресије да су медији неаналитични, да не умеју да се баве религијом као феноменом, као и то да Црква не жели да чује повратну информацију и ту настаје велики проблем (Tucić „Politika“, „Crkva, javnost i mediji“: 3. mart 2010: IntRes). Сами смо сведоци како у нашој штампи тешко можемо пронаћи значајније текстове о духовним, харитативним или неким позитивним подухватима и доприносима Цркве друштву у којем живимо. У оваквој неповољној клими за Цркву, акцентоване су саме сензације и скандали.

има за последицу израђену негативну слику у јавности. Надаље, религија се често по медијима изиграва, јер се њен темељ не може оправдати, ни емпиријски доказати, док у себи сабира вредности, које данашњем друштву све више постају нејасне и неважне. Са глобализацијом, хедонистички оријентисаним медијима, секуларизацијом и напретком друштва, које веру потискује на последње позиције у лествици својих приоритета, религија би требала јасно и учестало проговорити и својим порукама надгласати поменуте изазове.

Уколико Црква данас не би имала своје медије (властите емисије на јавним електронским медијима), о њој би се у јавности чуло врло мало позитивног, мало кратких вести о најважнијим догађајима и то, неретко, у некој негативној конотацији или, у најбољем случају, неутрално и површно. Заправо, Црква се не посматра као велики медиј Бога и човека 21. века.

Већина истраживања културног живота указују да се *радио и телевизија* перципирају и схватају, као средства разоноде у слободном времену. У тој функцији, чини нам се, да медији имају највише слободе деловања, али и највише сукоба са религијом, будући да је ту немогуће потенцирати моралне вредности и норме, које религија жели да сачува.

Када је реч о савременим медијима, првенствено мислимо на *телевизију*, јер она има највећи утицај. Оно што већ сада можемо да резимирамо јесте, да религијски садржаји у програмским схемама јавних сервиса нису свакодневно заступљени. Свој део медијске пажње добијају у седмичним емисијама, а дневно се третирају само у време верских празника – *Божиха* и *Васкрса*. Очигледно је да у медијском представљању недостају емисије које ће веру у свести људи инкорпорирати као саставни део живота, а не третирати је као изоловану друштвену појаву.

Уколико се вратимо у прошлост, спознаћемо да вера носи печат приватне, а не службене јавности, док је медији користе у промоцији националне нетрпељивости. Верске теме су на маргинама програмских схема код српских медија, емитује се због законске обавезе, а вери се приступа површно, без потребне анализе. Решење би требало да потражимо на релацији држава – медији – верске заједнице, иако ови актери често немају

јасно дефинисан став како проблем решити. На овакав начин, религија се нашла у новим околностима да своје садржаје нуди.

Дијалошких емисија, које су афирмативне и едукативне у програмским садржајима, готово да нема. Информације из религије у централним информативним емисијама су на граници. Можемо констатовати да се само у време верских празника, *Божиха* и *Васкрса*, дневници почињу прилозима из верских заједница. Додатно, проблем се усложњава и чињеницом да су централне информативне емисије најгледаније, па се овакав приступ одражава на однос између успостављања односа верских заједница, медија (слушалаца, гледалаца и читалаца).

Истраживајући ово поље, примећујемо да, јавни емитери још увек немају засебно организоване редакције верских програма. Узимајући у обзир све речно, у наставку дајемо анализу појединих специјализованих емисија из религије, које се емитују код нас на програмима јавних сервиса:

- *PTC 1* и *PTC 2*, десетоминутна емисија *Верски календар*, који се свакодневно емитује у јутарњим часовима, обухвата списак већих религијских празника током године, у највећим монотеистичким религијама, негујући њихова верска учења и духовну културу .

Поред поменуте емисије, имамо и серијал *Верски мозаик Србије*, који производи Православна епархија бачка у сарадњи са традиционалним Црквама и верским заједницама. Серијал описује хришћанско, исламско и јеврејско наслеђе на нашем тлу, као и њихов утицај у савременом друштву, верском и културном животу Србије, промовишући сарадњу међу различитим културама и конфесијама. Такође, кроз прилоге и адекватне саговорнике континуирано информишу и истичу хришћанске вредности.

- *Studio B*, емисија дијалошког типа, *Azane*, посвећена је разноврсним есенцијалним верским темама, које се тичу савременог друштва и религије. Ова емисија доноси квалитативно сасвим другачије нешто. Како и сам аутор, Александар Гајшек, истиче „(...) жеља је да се покаже да хришћанство није застарело и да итекако може помоћи модерном човеку, који пати од кризе идентитета, да пронађе смисао и животну радост.“

- *ТВ Храм*, који је једина црквена телевизија. Ова телевизија, упоредо са информативним верским програмом, доноси приче из готово свих области: културе, здравства, просвете, образовања.

Јавни сервиси би морали да обезбеде не само временски исти простор, већ би и теме морале да буду едукативне, али и занимљиве за публику. Сумирамо, медији се не баве довољно анализом верских тема, већ само служе као преносиоци информација. У медијским садржајима, требало би да буде више тема које ће афирмисати међурелигијски дијалог и толеранцију. Са друге стране, верске институције би требало да кроз емисије и друге садржаје изграде и одрже позитивно мишљење јавности о себи, развију комуникацијске канале, који ће имати повратну спрегу. Нашим радом тежимо на плодносној популаризацији верских садржаја.

Циљеви истраживања, истраживачка питања и општи хипотетички оквир

Напоследку, имајући пред собом ова теоријско – концептуална појашњења и описане узрочне чиниоце, на овом месту, неопходно је изнети циљеве рада и опште хипотезе на којима анализа почива. Хипотетички оквир анализе ће нам послужити као нека врста водича кроз чиниоце испитивања вредносних оријентација. Приметно је да смо већ неке од хипотеза формулисали и као питања, у самом предмету истраживања. Осврнимо се на главне циљне пресеке наше студије:

- Циљ истраживања у *ширем смислу*, јесте допринос решавања једне шире класе проблема. Пошли смо од општег задатка, а то је да је наш рад својеврсни покушај да се осврнемо на горуће проблеме у литургичко – празничном (светотајинском) животу верника. Рад ће подразумевати и појашњење везе Цркве и медија. Тај контекст је у савременој црквеној свести недовољно наглашен. Истраживање индивидуалних ставова припадника одређене заједнице не говори толико о самим појединцима колико о друштву, као и на који начин је организован данас живот.

- Циљ истраживања у *ужем смислу*, а то је кључни део наше тезе, јесте да се тестирају истраживачке хипотезе и/или да се одговори на истраживачка питања. Пастирска димензија се у решавању нашег проблема често износи као најбитнија, а од пресудног значаја су нам мишљења чланова Цркве (њихови ставови, жеље и очекивања, што ће се видети кроз нашу анкету). Овај рад, на првом месту, истиче место вере у поретку вредности данашњег човека и са тог гледишта посматрамо, да ли вера и у којој мери има утицај, или се тај утицај занемарује. Такође, студија објашњава резултате истраживања и оставља простор за даља и дубља сазнања.
- Радом желимо да представимо панорамску слику основних проблема са којима се Црква суочава и сам појам црквености данас, у 21. веку. То су, пре свега, секуларизација друштва, плуралистичко и постмодернистичко обележје целокупне друштвене стварности. На све те струје и опасности, Црква одговара и треба критички одговорати појачаном свешћу о својем пророчком послању.
- Приказаћемо и осврнућемо се на црквена схватња верника. Већина људи мисли да могу да имају приватни однос са Богом, да други нису потребни и да није неопходно да одлазе у храм на богослужења. Они то више доживљавају као нешто што је архаично, као формалну верску дужност. Са једне стране, декларишу се као православни хришћани, а са друге стране, причесте се једном годишње или још горе, ни једном. Један од разлога кризе је свакако овај. Можемо ли бити критични према онима који веру свде на врешење религиозних ритуала, националне идеологије, етнофилетизма или скуп моралних прописа? Акценат морамо ставити да је стварност васкрслога Христа присутна и доживљена код верника који активно учествују у богослужењу.
- Однос медија, друштва и појединаца огледа се у брзом, несметаном и правоверном извештавању и информисању. Циљ истраживања на које се овде позивамо, јесте приказати однос поверења у медије наспрам поверења у Цркву, односно приказати друштвена кретања и оцртати теолошке поставке по том питању.
- Реч је о томе да се покаже како још увек, постоји широко подручје за инкултурацију Јеванђеља – подручје медија, на шта Црква би требало да обрати (још већу) позорност, са обзиром на одговорност коју има у друштву. Указаћемо на везу између преношења хришћанске поруке и медија као скупа средстава преко којих је могуће пренети

(штампа, радио, телевизија, интернет) публици. Улога медија и религије је од изнимне важности за постизање међуверског дијалога, међусобног поверења и толеранције.

- Надаље, циљ нам је да анализирамо следећа питања: који су основни извори информисања грађана Републике Србије, колико медији поштују уверења и ставове различитих верских скупова, јесу ли медији у служби остварења општег добра.
- Ако је функција медија, првенствено, интегративна, можемо претпоставити да су медији у истој функцији као и религија и њихови односи могу бити односи сарадње или, пак, међусобног ривалства.

Методолошки оквир, план технике обраде података и анализе

Методе истраживања коришћене у раду, прилагођене су предмету и циљу, постављеним хипотезама и моделу емпиријског истраживања. Наиме, методолошка секција се односи на представљање аналитичких корака, који ће бити предузети на подацима, тј. како ће тачно бити тестирана свака хипотеза и како ће бити одговорено на истраживачко питање.

План истраживања, односи се на пројектовање реализације идејно осмишљеног истраживања, у смислу дефинисања основних фаза за извођење овог истраживања, у које првенствено спадају: изучавање предвиђене литературе, израда инструмената за прикупљање података, сређивање и статистичка обрада података и сл.

Полазећи од карактера и предмета овог рада, неопходно је прикупити и интерпретирати емпиријске податке о реалном стању верске праксе данас. Основно методолошко начело јесте да се рад темељи на презентацији и анализи резултата емпиријског истраживања. Оно ће бити спроведено на вишестепном узорку од 500 испитаника, методом случајног избора, *на територији београдско – карловачке архиепископије и ваљевске епархије.*

Резултати представљају резултат примене метода и аналитичких техника на податке и неопходно их је детаљно представити. *Дискусија* представља коментарисање добијених резултата у контексту хипотезе и истраживачких питања. При писању дискусије

результата, упоређују се добијени подаци са другим истраживањима, у мери у којој је то упоредиво.

Наведена питања анализирају се са обзиром на основне *социо – демографске карактеристике* (пол, године, образовна структура) и *основне религијске карактеристике испитаника* (литургијска пракса, религиозност итд). У раду се полази од уопштене хипотезе о релевантности обнове литургијског духа и односу медија у развоју савременог друштва. Поставља се и скуп радних хипотеза, које се проверавају у анализи резултата емпиријског истраживања.

Сам карактер испитивања условио је примену комплексног истраживачког поступка. У докторској дисертацији, биће примењене одговарајуће научне методе, технике, инструменти и поступци из све три групе метода научног сазнања и истраживања.

Из корпуса основних метода сазнања и истраживања, у дисертацији ће бити примењене готово све основне методе сазнања и истраживања, са акцентом на:

Теоријске методе:

- 1.) *Метода анализе и синтезе*, везане за тему (херменеутичка метода).
- 2.) *Конструктивна метода*, која ће бити примењена у изналажењу општих начела на основу резултата добијених примарном анализом.
- 3.) *Каузална метода*, која ће бити примењена при откривању узрочно – последичне повезаности и међусобне условљености различитих ставова верника, као и приликом сагледавања утицаја медија на Цркву, и шире, на друштво.
- 4.) *Индуктивно – дедуктивна метода*, која ће бити коришћена за формулисање синтетичких закључака, по сегментима докторске дисертације. *Индукција* ће бити заступљена у делу рада у коме се излажу до сада постојећи ставови према поменутим феноменима, који се систематизују и групишу по сродности.

На крају ће бити приказани и графички, на скалама због боље прегледности валоризовања ставова. Што се тиче *дедукције*, њу ћемо искористити приликом анализе и рашчлањивања садржаја табела и графикана у емпиријском делу рада, као и у неким

аспектима сагледавања референтног оквира проблема. Тиме је дефинитивно обезбеђена и интерпретирана научна грађа, што ће у јединству довести до добијања остварених нових научних резултата.

Из групе општенаучних метода, у дисертацији користимо:

Квантитативне методе:

- 1.) *Историјско – наративни метода*, да бисмо разумели данашње стање ствари, често морамо погледати у прошлост и у тренутак настајања кризе и проблема.
- 2.) *Статистичка метода*, која своју примену оправдава статичком и динамичком анализом праћења кретања испитаника у емпиријском истраживању.

Од оперативних метода за прикупљање података, у дисертацији ће бити коришћене:

Квалитативне методе:

- 1.) *Садржинска и вредносна интерпретација* резултата добијених квантитативном анализом и њихово тумачење са интердисциплинарног (теолошког и социолошког) становишта.
- 2.) Позорност посвећујемо, *методи анализе садржаја* штампе и телевизије, и то квалитативна и квантитативна анализа садржаја, чиме тежимо да остваримо детаљан увид у садржај појединих извора података, у циљу сазнања активног учествовања у богослужбено – празничном животу Цркве и узрочно – последичном односу медија, који су предмет истраживања.
- 3.) *Метода испитивања*, која представља метод детерминисања ставова и мишљења припадника циљних група, као и оцењивање карактера постојећег односа, применом технике анкете и инструмента анкетног упитника, којим ћемо прикупљати податке.

4.) *Метода компаративне анализе ставова*, којом ћемо утврдити да ли постоји потенцијална разлика у самоидентификацији испитаника београдско – карловачке архиепископије и ваљевске епархије.

Приликом представљања и анализа емпиријских података, користимо се математичко – статистичким методом у оквиру програма SPSS¹³. Основне хипотезе рада биће тестиране општенаучним методама анализе и синтезе у прикупљању и обради података, индукције и дедукције, класификације и генерализације.

Учесталост верских садржаја, мери се тако што ћемо одредити период у коме ћемо пратити неке станице (праћење свега што се приказује, рецимо, по минутажи).

Очекивани резултати и научни допринос дисертације

Резултат ове студије је анализа фактора који утичу на данашње стање свести човека данашњице, и то кроз призму културолошке, лигургичке и социолошке димензије. Анализом и интеграцијом досадашњих, делимично оскудних теоријских достигнућа и емпиријских истраживања, као и резултатима практичних примера из непосредне праксе, овај рад поставља теоријску базу у виду универзалног приручника, а са циљем оснаживања здраве литургијске свести у Србији.

Теоријско – емпиријски материјал презентован у овој дисертацији, потврдиће сву сложеност истраживања културолошког модела, у условима засићења правог хришћанског идентитета. Жеља нам је, да на експлицитном нивоу укажемо промовисање црквене баштине, али оно што је суштина на имплицитном нивоу да се укаже на нову и чврсту везу између медија и Цркве.

Коначно, ово нису изазови и питања, која тражимо да бисмо изашли из реалности у којој се налазимо, већ да бисмо се са њом суочили и зато сматрамо да је једини начин да теологија адекватно одговори на изазове у којима се налазимо. Да ли је могуће из овог

¹³ *Statistical Package for the Social Sciences*, познатији као SPSS, програм преко кога се подаци директно уносе за организовање, документовање, обраду података и графичко представљање резултата.

хоризонта постмодерног вратити се истинском искуству вере? Вредност ове студије очитује се и у томе што покреће и отвара нова питања, повезаних са разним дисциплинама, које смо набројали.

Са становишта литургије, потреба рада је изражена у практичном смислу. Наиме, изношење ставова СПЦ према одређеним проблемима и перспективама, може помоћи научном заснивању и прецизнијем артикулисању наше црквене стварности. У нади смо, да ће се резултати до којих ћемо доћи, у својој поступној развојности, представљати још један допринос осавремењеном, исправном сагледавању о месту и положају вере и медија у целини.

Завршне напомене: Кратак опис нацрта композиције докторске дисертације

Садржај докторске дисертације биће рашчлањен на десет логичких и међусобно повезаних делова и то: *садржаја, резимеа, списка скраћеница, уводног разматрања, три тематске целине, закључног разматрања, прилога и библиографских јединица*. Наше истраживање, ради лакшег праћења, планирамо да поделимо на три тематске целине, које су подељене у овом нашем нацрту композиције на више структуралних чиниоца са већим или мањим потпоглављима.

На самом почетку рада, налазиће се *резиме и кључне речи*, на српском и енглеском језику. После тога следи *садржај рада, као и списак скраћеница*. Само, пак, излагање почиње *Уводним разматрањем*, као теоријски улаз у материју којом се докторска дисертација бави, назнака праваца којима се креће истраживање и појашњења иницијалне идеје истраживања.

Други структурални чинилац докторске дисертације обухвата разрађен методолошки оквир истраживања, са тежиштем на формулацију проблема, одређењу предмета, циљева, хипотеза и начина истраживања, као и научне и друштвене оправданости израде докторске дисертације.

Трећи структурални чинилац докторске дисертације, посвећен је појмовним детерминантама, важним за тему рада, у сврху потпунијег теоријског оквира

истраживања, са тежиштем на дефинисање феномена и *историје проблема активног учествовања верног народа у богослужбено – празничном животу Цркве*. Ова целина предвиђено је да буде подељена у више делова. У првом поглављу бисмо направили кратак осврт на историју *литургијског покрета и значај литургијске обнове данас*. Као прво, морамо схватити шта се подразумева под литургијском обновом. Друго поглавље, односиће се на *Други ватикански концил и његове поставке*. Треба рећи, да је активно учествовање централни садржај једног дела докумената Другог ватиканског концила и да је обележило све остале хришћанске Цркве.

Основне богословске идеје указују на базични проблем у развоју активног светотајинског живота Цркве, неразумевању смисла и значења који *Свете Тајне* имају за највећи број верних. У првим вековима, Црква је овај проблем решавала развијеним системом *катихизације*. Наиме, указује се на повратак Оцима. Основни проблем је био како да се *обнови активно учествовање лаика у богослужбеном животу*. Литургијски покрет је достигао свој највиши теолошки израз у *Конституцији о свештеној Литургији Другог ватиканског концила*. Треба нагласити, да је сабор потврдио ваљаност свих законито признатих обреда са циљем да се унапреди хришћански живот верних.

Начело од кога се полази јесте поједностављење обреда. Дакле, у литургијским чиновима, свако врши своју службу. То би значило да верницима би требало омогућити активно учествовање усклицима и песмама. Латински језик је убрзо уступио место говорним језицима и настао као богослужбени језик. Свештеник треба да изговара текстове молитава јасно и гласно да би га сви пажљиво слушали. Овакав вид читања молитава наглас би омогућио активно учествовање верника у богослужењима, што је сасвим потиснуло потребу за звоњењем малим звоном на *Миси*, поготово при освећењу *Дарова*. Увођење *евхаристијских молитава*, резултирало је повратку аутентичном предању Цркве, која је увек практиковала велики број *Анафора*. Противници концилске реформе, јавили су се услед недостатка одговарајуће катихизације свештеника и лаика.

Најеминентнији представник литургијског покрета, западни литургичар језуита, *Роберт Тафт*, полази од претпоставке да цела концепција литургијске обнове, на начин на који је замишљена и остварена на Западу, затим и проблемске поставке, које су до ње довеле – као целина стране нашем православном искуству и литургијској самосвести.

Паралелно са тим, Тафт констатује: „ (...) стога, нема потребе за литургијским покретом, који би побожност народа вратио извору, односно црквеном богослужењу. Истоку никада није било познато раздвајање духовности, теологије и еклисиологије од Литургије.“ У овом поглављу, нагласићемо, како управо литургијска реформа Запада и њен велики литургијски покрет, могу послужити Истоку као подстрек за промишљање и спровођење сличних ситуација и феномена.

Тим поводом, морамо споменути литургијско богословље *оца Александра Шмемана*, јер представља најобимнији извор за приказ православног приступа овом питању. По њему, у литургијском животу код нас, постоји озбиљна криза, која се не може превазићи површним литургијским реформама. Кључ за решавање овог проблема, рекли бисмо, налази се у васпостављању правилног односа теологије, верника и Свете Литургије. Поред овога, активно учествовање треба омогућити помоћу употребе говорног језика у богослужењима, гласног читања одређеног дела молитава *Евхаристије*, као и црквеног певања, које ће омогућити учествовање верних у молитвеним одговорима. Потенцира се на томе да се сам појам *причешћивања Телом и Крвљу Христовом* изнова богословски изрази, као централни и суштински смисао Свете Литургије.

У трећем поглављу ове прве целине, говорићемо о *Православљу у 20. веку*. Овде ћемо изложити, како двадесети век представља особито значајан период у историји Православне Цркве. Нове културне и политичке (не)прилике које су обележиле историју света у том веку, имале су итекако утицаја и на живот православља, обавезујући га да се прилагоди новој реалности. Литургијском обновом се жели повратити првобитни смисао постојања и сабрања Цркве, верних и Свете Литургије. Она упућује на шире сагледавање фундаменталних начела хришћанске вере. Обнова верни народ упућује на поновно читање и разумевање суштине и садржаја Свете Литургије, као и вере и духовности у најширем смислу.

Суочено са стварношћу и захтевима нашег доба, православље је било приморано да се окрене сопственим историјским и богословским коренима, са сврхом да пронађе надахнуће и пут. Све ово имплицирало је до обнове отачке мисли и новог промишљања свих аспеката околности. У 20. веку смо се бавили Црквом, тачније, шта је Црква и како се она пројављује. Када говоримо о литургијском простору, временом долази до извесних

промена у схватању саме природе Цркве и поимању Светих Тајни. *Света тајна Крштења и Тајна Брака*, одвајају се од Свете Литургије и добијају више церемонијални карактер. Ово је век еклисиологије, који је оставио у наслеђе 21. веку, оно што ми називамо данас контекстуалном теологијом. Данас, у 21. веку, постављају се антрополошка питања, ко је човек и шта хришћанство може да каже савременом човеку.

Четврти структурални чинилац докторске дисертације, подразумева анализу активног учествовања верника. У поглављима која следе, покушаћемо, у главним краћим цртама, да опишемо стање у коме се данас налази наша Црква, будући да смо већ доста тога појаснили у самом предмету, циљевима и хипотезама истраживања. Један од основних критеријума за дефинисање активног верског статуса је, свакако, посећивање и одлазак у Цркву, учествовање на Светој Литургији, пост, Света тајна Исповести и Покајања и Свето Причешће.

Овове у прилог треба додати чињеницу да су у новије време хришћански празници, па и само хришћанство, доживело облик лаицинизације, али и секуларизације. Света Литургија је центар и само срце сваког празника, она је суштинска пројава и манифестација саме Цркве и сва остала богослужења су усмерена према Светој Литургији и из ње добијају своју пуноћу. Паралелно са тим, верник у Цркви не може другачије да постоји, него на светотајински начин.

Говорити о *посту* у савременом добу, подразумева говорити о самој суштини хришћанског живота. Човек се данас посматра као пасивни објекат, не разазнајући праву природу Цркве и светотајинског живота. Закључићемо, пост је специфичан начин богослужења у Духу и Истини.

Пети структурални чинилац докторске дисертације, чини друга тематска целина, посвећена емпиријском истраживању, анализи ставова и мишљења, као и оцени резултата о претходно изложеним проблемима и питањима активног учествовања верних. Затим, у овом делу ће бити представљена презентација, табеларни, графички прикази и дескрипција резултата.

Шести структурални чинилац докторске дисертације, сачињава трећа тематска целина, која се односи на однос медија и Цркве. Испитиваћемо како грађани Србије на

поменутом просторном одређењу виде објективност црквених медија и шта мисле како они извештавају о појединим животним стварностима у Цркви и друштву. Такође, анкетирани ће одговорати колико често гледају верске садржаје на телевизији¹⁴. Поред тога, у овом последњем делу, нарочито посвећујемо пажњу *анализи штампаних и електронских медија (телевизији)*.

Приказаћемо анализу садржаја дневних новина у временским секвенцама. Биће анализирани сви текстови који се директно или непосредно односе на верски живот и то на примеру *Божиха* и *Васкрса*. У анализи садржаја¹⁵, наша пажња биће фокусирана на вредносну усмереност датих текстова, да ли је текст вредносно позитивног, неутралног или негативног усмерења. Овакви садржаји би требало да имају јасну опредељену циљну групу, водећи при томе рачуна о друштвеном, културном и конфесионалном контексту подручја, као и афирмацији толеранције и добрих међуљудских односа.

Седми структурални чинилац докторске дисертације су закључна разматрања и препоруке са добијеним резултатима и идејним поставкама нашег истраживања.

Осми структурални чинилац докторске дисертације, чине прилози и библиографија.

ПРЕЛИМИНАРНА СТРУКТУРА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Приликом наведеног структурирања, пошли смо од два критеријума. Први критеријум чине поменуте конципиране целине, сакупљене научне грађе на њене комплементарне делове, док се други критеријум односи на тежњу да се ти делови изложе по логичком каузалном распореду.

¹⁴ Овакви формати нуде духовни пут, а коначни циљ програма је раст публике у вери, нади и љубави, где се промовише хришћанска културна баштина, наука и духовно стваралаштво.

¹⁵ Подразумевамо знање, критичност, али и толеранцију и недискриминираност при самом одабиру, припреми и емитовању садржаја.

Полазећи од претходно дефинисаних целина овог рада, научна грађа конкретизована је на следећа поглавља¹⁶:

Садржај

Резиме

Abstract

Списак скраћеница

1. Уводна разматрања

- 1.1. Опсег истраживања
- 1.2. Потребе истраживања
- 1.3. Методолошко – хипотетички оквир истраживања

2. Теоријски приступ проблему

- 2.1. Појмовно одређење феномена активног учествовања
- 2.2. Православље и 20. век
- 2.3. Други ватикански концил

3. Активно учествовање у богослужбено – празничном животу Цркве и/или криза литургијског заједништва

- 3.1. Место и улога Свете Литургије у савременом друштву
- 3.2. Светотајинска димензија Цркве између искушења и благодати
 - 3.2.1. Света тајна Причешћа као живи медиј између Бога и човека

4. Статистичка анализа емпиријских истраживања

- 4.1. Презентација и интерпретација резултата по ставовима

¹⁶ Целине, поглавља и потпоглавља, која чине структуру докторске тезе и која смо овде укратко представили требало би, пре свега, схватити као концептуалне целине, а не као фиксирана поглавља, која ће се у свом поступном развоју писања перманентно допуњавати, мењати. Структура коју смо приказали, представља скицирани обрис тезе, ради добијања веродостојније и јасније слике свега онога што смо изложили у овом концепту и онога чему тежимо да постигнемо.

- 4.1.1. Одлазак у Цркву и богослужења
- 4.1.2. Света тајна Исповести и покајања
- 4.1.3. Феномен поста у савременом добу
- 4.2. Закључци

5. Дух времена – критичка преиспитивања

6. Медијска рефлексија: Односи са јавношћу у функцији јачања односа медија и Цркве

- 6.1. Улога креатора у дефинисању медијске поруке: формалне и садржинске карактеристике
- 6.2. Специфичност проблематике односа са јавношћу: изазови и перспективе
- 6.3. Анализа постојећег стања у области односа Цркве и медија

7. Анализа садржаја штампаних медија: утицај, наративни контекст дистрибуција, обим

- 7.1. *Блиц*
- 7.2. *Вечерње новости*
- 7.3. *Политика*
- 7.4. *Данас*
- 7.5. *НИН*
- 7.6. *Време*
 - 7.6.1. Закључци

8. Праћење и процена верских садржаја путем телевизије: ескалација и (де)ескалација варијабле

- 8.1. Дефинисање програмског циља
 - 8.1.1. Основне карактеристике образовног програма
 - 8.1.2. Концептуалне карактеристике верског формата
 - 8.1.2.1. Дескриптивна анализа телевизијског садржаја
- 8.2. Закључци

Закључна разматрања: отворена питања и препоруке

Библиографске јединице

Фактографски прилози раду

Анкетни образац

ПРЕЛИМИНАРНИ СПИСАК БИБЛИОГРАФСКИХ ЈЕДИНИЦА

Иманентно чињеници да се ради о комплексној и структурално специфичној докторској дисертацији, наши **извори** ће бити добијени *резултати садржинске и вредносне интерпретације* до којих ћемо кроз истраживање доћи. Поред тога, користимо три опширне библиографије, у којима су сакупљени и селектирани штампани (новински) чланци у временском интервалу од 2003-2013. године:

I том: *Српска православна Црква у штампаним медијима 2003-2013*, Блиц - Вечерње новости (2014), Београд: Институт за културу сакралног МОНС ХЕМУС.

II том: *Српска православна Црква у штампаним медијима 2003-2013*, Политика – Данас (2014), Београд: Институт за културу сакралног МОНС ХЕМУС.

III том: *Српска православна Црква у штампаним медијима 2003-2013*, Увод у анализу библиографијом обрађене грађе, НИН – Време (2015), Београд: Институт за културу сакралног МОНС ХЕМУС.

ПРАВНИ ДОКУМЕНТИ:

Основи социјалне концепције Руске православне Цркве (2007), Нови Сад: Беседа.

Одлуке Светог и Великог Сабора православне Цркве на Криту (2017): Београд – Цетиње: Светигора.

Прелиминарни избор научне литературе:

1. Bauer, T. (2007), *Mediji za otvoreno društvo*, Zagreb: ICEJ sveučilišna knjižara.
2. Berger, P. (2008), *Desekularizacija sveta – preporod religije i svetska politika*, Novi Sad: Mediteran Publishing.
3. Berger, P. (2008), *Desekularizacija sveta*, Novi Sad: Mediterran Publishing.
4. Bižaca, N. (2007), *O Euharistiji i zajedništvu u povijesnim mijenama*, „Crkva u svijetu“ 42, br. 1, Split: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 7-38.
5. Blagojević, M. (1995), *Približavanje pravoslavlju*, Niš: Gradina.
6. Blagojević, M. (2005), *Religija i Crkva u transformacijama društva*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
7. Blagojević, M. (2005), *Savremene religijske promene – Sekularizaciona paradigma i desekularizacija*, „Teme“ 29, br. 1-2, Niš: Univerzitet u Nišu, str. 15-39.
8. Blek, S. (1997), *Odnosi sa javnošću*, Beograd: Clio.
9. Crnčević, A. – Šaško, I. (2009), *Na vrelu Liturgije: teološka polazišta za novost slavljenja i življenja vjere*, Zagreb: Hrvatski institut za liturgijski pastoral.
10. Crnčević, A. (2004), *Liturgija u susretu s neliturgijskim oblicima kulta*, „Bogoslovska smotra“ 74, br. 3, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 781-805.
11. Cutlip, M. – Center, A. – Boom G. (2003), *Odnosi sa javnošću*, Zagreb: Naklada Mate.
12. Črpić, G. – Jukić, J. (1998), *Alternativna religioznost*, „Bogoslovska smotra“ 68, br. 4, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 589-617.
13. Ćimić, E. (1992), *Sveto i svjetovno*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
14. Đorđević, D. (1991), *Pravoslavlje između neba i zemlje*, Niš: Gradina.
15. Đorđević, D. (1994), *Povratak svetog? (Coming back od Holly)*, Niš: Gradina.

16. Đorđević, T. (1989), *Procesi formiranja i istraživanja javnog mnjenja*, „Političko javno mnjenje” (drugo dopunjeno izdanje), Beograd: SITJ, str. 197-251.
17. Filipović, A. T. (2015), *Koncilski iskorak Katoličke Crkve u svijet društvene komunikacije*, „Nova prisutnost“ 13, Hrvatska: Kršćanski akademski krug, str. 197-211.
18. Giddens, A. (1998), *Последице модерности*, Београд: Филип Вишњић.
19. Ginter, A. (1996), *Svet kao fantom i matrica – filozofska razmatranja o radiju i televiziji*, Novi Sad: Prometej.
20. *Glauben ohne Kirche, Neue Religiosität als Herausforderung für die Kirche* (1995), Hg. Evangelische Akademie Baden – Katolsche Akademie Freiburg.
21. Glavinić, I. (2016), *Odnos Crkve i medija u svjetlu „Kulture nadahnute Evnadjem“*, „Crkva u svijetu“ 51, Split: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, str.639-653.
22. Habermas, J, i Rasinger, J. (2006), *Dijalektika sekularizacije*, Beograd: Dosije.
23. Habermas, J. (1969), *Javno mnjenje*, Beograd: Kultura.
24. Harvi, S. (2005), *Politika, kreiranje politike medija*, „Uvod u studije medija“, Beograd: Clio, str. 335-355.
25. Jukić, J. (1997), *Lica i maske svetoga*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
26. Kin Dž. (1995), *Mediji i demokratija*, Beograd: Filip Višnjić.
27. Koester, F. (1997), *Religiös und frei, Glauben ohne Kirche?*, Knecht Verlag Frankfurt.
28. Kuburić, Z. – Kuburić, A. (2006), *Differences between Secular and Spiritual Identity*, „Sociology”, vol. XLVIII, No. 1, pp. 19-37.
29. Kuburić, Z. (2002), *Vera i sloboda, Verske zajednice u Jugoslaviji*, Novi Sad: CEIR.
30. Kuburić, Z. (2009), *Slika o Bogu u stavovima opšte populacije na Balkanu*, „Religija i tolerancija“ br. 11, Novi Sad: Centar za empirijska istraživanja religije CEIR, str. 25-44.
31. Kuburić, Z. (2016), *Sekularizam*, „Savremeni problemi pravne i političke filozofije“, Sarajevo: Ajdin Šahinpašić, str. 413-429.
32. Malović, N. (2015), *Laičnost – prilike i zablude*, „Crkva u svijetu“, 50, br. 3, Split: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 427-444.
33. Mardešić, Ž. (2007), *Rascjep u svetome*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

34. Mateljan, A. (2013), *Sadašnjost i budućnost sakramenata*, „Krizna savremenih jezika teologije“, Beograd: Институт за културу сакралног – Монс Хемус, str. 109-126.
35. Matulić, T. (2010), *Pojava i značenje novog ateizma*, „Crkva u svijetu“, 45, br. 4, Split: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 438-466.
36. Matušić, M. (2001), *Mediji u krizi vrednosti*, „Bogoslovna smotra“, 71, br. 2-3, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 361-379.
37. *Mediji, religija i nasilje* (2013), zbornik radova, ur. Knežević, N., Pantelić, B., Novi Sad: Centar za istraživanje religije, politike i društva – Bogoslovsko društvo Otačnik.
38. Mekluan, M. (2012), *Elektronski mediji i kraj kulture pismenosti*, Loznica: Karpos, Beograd: Zuhra.
39. Monroe E. – Raboy P. (2003), *Elektronički medij kao javni servis u tranziciji*, Zagreb: Birotisk.
40. Morante, G. (2004), *Mediji i religiozno iskustvo*, „Kateheza“ 26, Zagreb: Salesiana, str. 251-264.
41. Nuhanović, A. (2005), *Demokratija, mediji, javnost*, Sarajevo: Procult.
42. Pažin, Z. (2011), *Liturgija i mediji: odredbe i smernice*, „Diacovensia“, Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, XIX, str. 327-342.
43. Pera M. (2009), *Zašto se trebamo zvati kršćanima*, Split: Verbum.
44. Radisavljević – Ćiparizović, D. (2003), *Vezanost ljudi za religiju i Crkvu krajem devedesetih*, „Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
45. Radojković, M. – Stojković, B. (2004), *Informaciono – komunikacioni sistemi*, Beograd: Clio.
46. Ramljak, M. (2006), *Liturgija i glazba*, „Kateheza“, Zagreb: Salesiana, str. 85-103.
47. *Religijska imaginacija i savremeni mediji* (2010), zbornik radova, prir. Kuburić, Z., Sremac, S., Novi Sad: Centar za empirijska istraživanja religije CEIR.
48. Rizvan, B. – Crnčević, A. (2012), *Liturgija u ozračju nove evangelizacije*, „Služba Božija“ 52, br. 1, Split: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 94-118.
49. *Sećanje i zaborav* (2016), zbornik radova, prir. Kuburić, Z. i Milenković, P., Novi Sad: Centar za empirijska istraživanja religije i Filozofski fakultet Novi Sad.

50. Stojković, B. (2002), *Identitet i komunikacija*, Beograd: Čigoja.
51. Šagi – Bunić, T. (1981), *Naša crkvenost danas i sutra*, „Vrijeme suodgovornosti I“, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 425-445.
52. Šaško, I. (2000), *Svrsishodno korištenje medija u naviještanju*, „Bogoslovska smotra“ 70, br. 3-4, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 681-701.
53. Šaško, I. (2003), *Suvremena liturgijska teologija: znak i obredno uzbiljenje otajstva*, „Diacovensia“ XI, Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, str. 9-32.
54. Šaško, I. (2009), *Euharistija – vrhunac u pristupu, trajnost u življenju inicijacije*, „Bogoslovska smotra“ 3, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 523-536.
55. Šušnjić, Đ. (1998), *Religija I*, Beograd: Čigoja štampa.
56. Šušnjić, Đ. (1998), *Religija II*, Beograd: Čigoja štampa.
57. Testa, B. (2009), *Sakramenti Crkve*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
58. Valković, J. (2010), *Crkva i suvremena javnost: izazovi mogućnosti djelovanja*, „Riječki teološki časopis“ god. 18, br. 2, Rijeka: RTČ, str. 413-431.
59. Valković, J. (2011), *Evangelizacija u eri medija: mogućnosti i problemi komuniciranja*, „Bogoslovska smotra“, 81, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 675-696.
60. Veljak, L. (2013), *Agnosticizam i vjerski indiferentizam*, „Diacovensia“ 21, Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, str. 237-249.
61. Voćkić – Avdagić, J. (1997), *Razvoj savremenih komunikacijskih procesa i sistema i bosanskohercegovačko društvo i država*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
62. Vrcan, S. (1986), *Od krize religije k religiji krize*, Zagreb: Školska knjiga.
63. Vučković, A. (2012), *Sekularizacija društva i sakralizacija osobe*, „Bogoslovska smotra“, 82, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 917-936.
64. Žižić, I. (2006), *Nedjelja i Liturgija*, „Služba Božja“ 46, br. 3, Split: Katolički bogoslovni fakultet u Splitu, str. 237-271.
65. Žižić, I. (2017), *Čovjek i obred u doba svjetovnosti*, „Vjesnik Đakovačko – osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije“, srpanj – kolovoz, Đakovo: Đakovačko – osječka nadbiskupija, Nadbiskupski ordinarijat, str. 10-15.

66. Афанасјев, Н. (2008), *Трпеза Господња*, Краљево: Епархија жичка.
67. Афанасјев, Н. (2009), *Црква Духа Светога*, Краљево: Епархија жичка.
68. Баркер, А. (2004), *Нови религиозни покрети*, Ниш: Зограф.
69. Берђајев, Н. (2002), *Демократија и личност*, „Човек и машина: изабрани есеји и чланци“, Београд: Логос, стр. 108-114.
70. Берђајев, Н. (2002), *Човек и машина – изабрани есеји и чланци*, Београд: Бримо.
71. Биговић, Р. (2000), *Црква и друштво*, Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ.
72. Биговић, Р. (2010), *Вера у постмодерном и постсекуларном свету*, „Теме“, бр. 4, Ниш: Универзитет у Нишу, стр. 1317-1325.
73. Благојевић, М. (2007), *Савремена (де)секуларизација српског друштва (Стари или нови изазов за домаћу социологију религије?)*, „Муке са светим (Troubles with Holly): изазови социологије религије“, Ниш: Нишки културни центар, стр. 109-121.
74. Бојанин, С. (2011), *Недеља као нерадан дан у средњовековној Србији*, „Споменица академика Симе Ћирковића“, Београд: Историјски институт САНУ, стр. 307-335.
75. Васиљевић, М. (2010), *Светост: божанска и људска*, Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања.
76. Вукашиновић, В. (2007), *Живљење на небесима: црква, наука, политика*, Панчево – Вртуци: Х. Б. Вишњић – Манастир Рујан.
77. Вукашиновић, В. (2007), *Литургија и култура*, Београд: Хришћански културни центар.
78. Вукашиновић, В. (2011), *Литургијска обнова у XX веку*, Београд - Нови Сад – Вршац: Богословски факултет СПЦ – Беседа – ФИДЕБ.
79. Вукомановић, М. (2001), *Свето и мноштво, Изазови религијског плурализма*, Београд: Чигоја.
80. Ђорђевић, Д. (1984), *Бег од Цркве*, Књажевац: Нота.
81. Елијаде, М. (1998), *Свето и профано*, Београд: Доситеј.
82. Ервије – Леже, Д. (2009), *Преношење религиозних идентитета*, „Идентитет(и), Појединач, група, друштво“, Београд: Слио, стр. 178-189.

83. Ивановић - Баришић, М. (2013), *Недеља – празник или радни дан*, „Гласник етнографског института САНУ“, Београд: Историјски институт САНУ, стр. 161-172.
84. Јанулатос, А. (2002), *Глобализам и православље*, Београд: Хришћански културни центар.
85. Јевтић, А. (2004), *Христос алфа и омега*, друго допуњено издање, Требиње – Врњачка бања: Манастир Тврдош – Братство Св. Симеона Мироточивог.
86. Крстић, З. (2011), *Традиционални верници као пастирски проблем и изазов*, „Саборност“, бр. 5, Пожаревац: Епархија браничевска, стр. 119-129.
87. Крстић, З. (2012), *Православље и модерност: теме практичне теологије*, Београд: Службени гласник.
88. Крстић, З. (2014), *Могућности хришћанског мишљења у постмодерности*, „Саборност“ 8, Пожаревац: Епархија браничевска, стр. 17-26.
89. Крстић, З. (2016), *Хришћанство у вртлозима савремености*, Пожаревац – Крагујевац: Каленић.
90. Кубурић, З. (2010), *Верске заједнице у Србији и верска дистанца*, Нови Сад: CEIR.
91. Лакроа, М. (1996), *New Age, Идеологија Новог доба*, Београд: Clío.
92. Мартин, Д. (2008), *Пораст евангелизма и његове политичке импликације*, „Десекуларизација света. Препород религије и светска политика“, Нови Сад: Mediterran Publishing, стр. 119-140.
93. Милошевић, М. (2008), *О начину савришавања Светих тајни*, „Богословље“, Београд: Православни богословски факултет, стр. 32-42.
94. Милошевић, М. (2011), *У Духу и истини: литургичко канонске теме*, Београд: Православни богословске факултет – Институт за теолошка истраживања.
95. Пера, М. (2010), *Зашто се морамо звати хришћани*, Београд: Службени гласник.
96. Пурић, Ј. (2011), *Литургија и савремени свет*, Београд: Српска књижевна задруга.
97. Стојановић, Љ. (2003), *Пастирско служење*, Београд - Зрењанин: Богословски факултет: Екопрес.

98. Суботић, О. (2006), *Човек и информационе технологије: поглед из православне перспективе*, Београд: Информативно – издавачка установа Српске православне Цркве.
99. Суботић, О. (2008), *Постојаност црквене структуре у условима глобализације*, Београд: Православни богословски факултет.
100. Суботић, О. (2009), *Црква и глобализација: структура, однос и последице*, Београд: Неа Ника.
101. Суботић, О. (2011), *Информационо контролисано друштво*, Београд: Бернар.
102. Суботић, О. (2012), *Дигитални изазов: путеви хришћанства у цивилизацији бинарног кода*, Београд: Бернар.
103. Шмеман, А. (1983), *Велики пост*, Крагујевац: Каленић.
104. Шмеман, А. (1983), *За живот света – светотајинска философија живота*, Београд: Логос.
105. Шмеман, А. (1994), *Историјски пут Православља*, Цетиње: Митрополија Црногорско – приморска.
106. Шмеман, А. (1996), *Тајне празника: празници Православне црквене године*, Цетиње: Светигора.
107. Шмеман, А. (2002), *Евхаристија*, Манастир Хиландар: Хиландарски путокази.
108. Шмеман, А. (2005), *Увод у литургичко богословање*, Шибеник: Истина.
109. Шмеман, А. (2007), *Наш живот у Христу, Христов живот у нама: изабране беседе, есеји, студије и одломци из Дневника 1973-1983*, Београд: Мисионарска школа при храму Светог Александра Невског.
110. Шмеман, А. (2011), *Евхаристијско богословље*, Београд: Богословско друштво Отачник.
111. Шмеман, А. (2014), *Литургија смрти и савремена култура*, Крагујевац: Каленић.